

vergelijken met de regisseur. Je hebt twee stromingen in de regie. De ene stroming, dat zijn mensen die een concept maken naar aanleiding van een theorie, veel Hinterliteratuur lezen en dat concept aanbieden aan een gezelschap, dat het waarmaakt. Dan is de regisseur diegene die kiest, die alles op voorhand bepaalt. Dat kan, als hij een buitengewoon intelligent iemand is en een organisator achter zich heeft. Een ander soort regisseur is de man die praat, die probeert via het praten, via het eindeloos vergelijken en het geven van aanwijzingen, te zoeken naar de consensus tussen de toneelspelers ligt. Ik zie de monoloog van Nova als zoiets, als de regisseur die praat tegen het publiek en denkt 'Nu ga ik gewoon even een halfuur praten, als iemand er iets uit kan halen, okay.' En als ik aan jou vraag 'Praat even 45 minuten', dan vertel je echt eerst een halfuur volstreckte nonsens, en misschien, wanneer het heel goed gaat, is er een kwartier bij waar een aantal behartenswaardige dingen in zitten. Het heeft te maken met de intelligentie van de toehoorder of hij er dat uit kan halen of niet. Je moet zoiets doen als auteur. Er moet iets komen, maar wat? Hij stelt zich in de plaats van diegene die daarover nadenkt en laat hem rustig nadenken."

Maar hij doet het wel op zo'n provocerende manier dat je denkt 'Meent hij dit nu of probeert hij mij voor het lapje te houden?' Ik zie er ook het discours van de Groene Beweging in, quasi-metafysische lichtpunten zien om de eenheid te herstellen.

JJL: "Maar Handke is, in tegenstelling tot de Groenen, niet bezig met het stichten van een nieuwe partij, of van een nieuw volk. Hij stelt op een bepaald moment — en dat meent hij

volgens mij — 'Richt een volk zich dan niet zelf in?' Hij is veel meer de anarchistische gedachte toegedaan, dat er in kleine kernen moet worden gewerkt. Dat vinden de Groenen ook wel, maar die hebben dan toch maar een partij, wat volstrekt in tegenstelling is met de anarchistische gedachte; dat zou alleen maar guerrilla kunnen zijn, of een nieuwe radenrepubliek, die in zijn kleine kernen nieuwe wetten zou kunnen stellen of, beter, persoonlijke normen. Handke geeft geen oplossing, maar overwegingen naar aanleiding van wat hij weet op dit moment, naar aanleiding van deze situatie, met een behoorlijke dosis ironie."

MDK: "Dat verspringt voortdurend: hier een politiek statement, hier wat poëzie."

Goebbels?

In bepaalde fragmenten van die monoloog heb je de indruk dat je Goebbels hoort, maar dan als dichter.

JJL: "Goebbels stond in dienst van een idee, de idee van het Lebensraum, de idee van 'Er zijn maar een aantal mensen die meetellen, de rest moet dienstbaar zijn.' Dat zegt Handke natuurlijk niet. Goebbels was een intelligente man, geen domoor. Dat ergert mij ook zo aan opvoeringen die worden gegeven van stukken over W.O.II of over Hitler en de zijnen. Waarom moet iemand uit het Derde Rijk er altijd als een idioot uitzien, of als een idioot praten? Dat was niet zo. Ik ben altijd buitengewoon gefascineerd door de journalistiek opnamen die toendertijd gemaakt werden. Je weet gewoon wat voor klerezooi dat daar was en wat voor verschrikkelijk doel dat diende, maar als vorm, als stijl was dat niet slecht,

niet dom. Natuurlijk maakte men gebruik van de overgrote domgehouden massa om dergelijke ideeën erdoor te krijgen. Daarbij komt dat elk idealisme leidt tot fascisme, omdat het altijd bundelt."

Omdat het altijd de pretentie heeft de eenheid te herstellen.

MDK: "Het compromis in het algemeen, niet persoonlijk."

JJK: "Maar ik wist dat *Über die Dörfer* daar absoluut niets mee te maken had, nadat we het hadden vertaald en bewerkt. Eén van de belangrijkste problemen bij Duitse, en zeker bij Oostenrijkse stukken, is het begrip 'zee' of het begrip 'grond', dat totaal iets anders betekent dan bij ons. Bij Brecht is dat al onvertaalbaar, en zeker bij Handke. Als in dat stuk wordt gezegd 'Jij was ook overzee', en als Nederlander ben je in Amsterdam geboren, met het water dat langs alle kanten door de dijken kan breken, dan werkt dat niet. Het rare is dat door de vertaling het stuk minder topzwaar is geworden. In Duitsland is daar fel over gediscussieerd, het werd nogal kribbig bekeken. De eerste opvoering van Wim Wenders is toen de grond in geschreven. In Wenders' encenering werd gevolgd wat Handke zelf beschrijft. Handke is altijd erg ongelukkig geweest in het beschrijven van wat hij wil en deed me in een aantal beschrijvingen heel erg denken aan Bob Wilson, met van die grote symbolische dingen. We konden ook niet met arbeidersgezang afkomen. Ik geloof dat met onze traditie van christelijke jeugdbeweging in de jaren '30 dat soort dingen echt abject gevonden worden, en mensen op het verkeerde been zetten. Daarom hebben we gebruik gemaakt van de absolute tegenstelling, nl. de infantiele, eenvoudige, niet mis te verstane disco. Ik wil daar geen moreel oordeel over uitspreken. Het heeft wel zo'n merkwaardige eenzaamheid: daar staan ze dan te zingen."

Daar zitten jullie, daar zitten wij

Publikumsbeschimpfung en het verband met Über die Dörfer. Naast het verschil in taalidroom is er ook een belangrijk verschil qua context waarin het stuk ontstaan is. Het theater zag er anders uit midden jaren '60.

JJL: "Het theater ziet er volgens mij nog steeds hetzelfde uit. Er worden nauwelijks of geen pogingen ondernomen om het publiek op een andere manier naar theater te laten kijken. Er is bijna geen mogelijkheid voor het toneel om de produkten anders te verspreiden. Dat was wel de bedoeling in de jaren '60. Dat lees je in *Publikumsbeschimpfung* ook, dat de mensen eindelijk uit die zetels wegkwamen. Wat er in de plaats kwam zijn krakende tribunes, maar in feite is alles hetzelfde gebleven. Het blijft nog steeds die kast."

Über die Dörfer (Maatschappij Discordia) — Foto Bert Nienhuis

